

ПРИКАЗИ

Др Славољуб Цветковић: **НАПРЕДНИ ОМЛАДИНСКИ ПОКРЕТ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1919 — 1928**, Институт друштвених наука, Одељење за историјске науке, Београд 1966.

Писац ове монографије није имао на располагању обимнију литературу која би омогућавала да у појединим питањима из комплекса омладинског револуционарног покрета искористи неке раније утврђене чињенице, анализу или оцене. Он се налазио на толико нераскрченом терену да је морао да иде на потово потпуно реконструкцију и најмањих појединости. Неке популаризације не могу никада, макар биле делимично и писане на основу архивске грађе, да надоместе аутентичну историографску литературу. Аутор ове монографије је заправо имао највећу корист од неких истраживачких радова у којима се делом обрађују и неки видови из историје радничког покрета или, још уже, из историје напредног омладиног покрета, те опште историје народа Југославије између два рата. Сви ти радови носе печат фрагментарности у односу на револуционарни омладински покрет узет у целини. Од литерарних прилога Цветковић је за период 1919—1921, највише користио рад Р. Чолаковића, Казивање о једном покољењу (Загреб, 1964). При таквој оскудици литературе писац је био принуђен да трага за архивским изворима, сећањима новинара (радничким и грађанским), објављеним материјалима, и да из тога расутог чињеничког шаревила склапа целину. Његов пут у том смислу, *mutatis mutandi*, није, међутим, изузетан у поређењу са готово свим истраживачима

прошлости напредног буржоаског друштва или радничког покрета

Објављена и необјављена грађа, која је писцу послужила за фундаирање излагања, по својој врсти и пореклу може се груписати на следећи начин: грађа социјал-демократских партија, КПЈ, СКОЈ-а и њихових организација; полицијски материјали; судски списи и архивска грађа државних надлежности и војних устајова (5). Рад над овим разноврсним и специфичним изворима тражио је вишеструки напор писца. Требало је утврђивати ставове појединих активиста Партије и СКОЈ-а укључених у партијске сукобе, откривати псеудониме, с високом мером критичности односити се према свим изворима, а нарочито онима полицијског и судског порекла. Неке критичке опсервације писца (штета што нису више развијене) о карактеру ових извора имају шире хеуристички значај. Полицијски извештаји и доставе имају по њему највећу веродостојност за утврђивање броја ухапшених, време provedено у затвору итд. али у другим појединостима и закључцима подлежу стројој критичкој селекцији. У сваком случају, ова врста историјске документације доказ је сам за себе о обиму и начину борбе органа владајућег поретка против омладинског револуционарног покрета. У односу на полицијске изворе Цветковић издаваја судске списе, дајући неколико значајних напомена: припадници револуционарног покрета неће да пруже подат-

ке класном непријатељу, и у њима се срећемо са лакшим доказима и изнуђеним признањима; судско-истражне власти нису успевале да дешифрирају имена свих револуционара, нити да повежу чињенички материјал у целину. Ове дистинкције у односу на врсту извора имају посебан значај у датом случају, мада је класификација праћа по врсти и пореклу, без садржајне анализе, релативне вредности.

У односу на могућности које пружа сабрана праћа за овај рад писац је критичан и одмерен. Он сматра да је та документација савиштом довољна да се сагледа процес настајања и развитка револуционарног омладинског покрета у Југославији. Резултат који је он постигао убедиће најбоље сваког стручног читаоца у оправданост таквог резонувања. Довољна за једну такву врсту реконструкције, она међутим није била довољна за шире сагледавање идејних проблема и идеолошко-политичких струјања у означеном периоду;

Принципијелно је немогуће не сложити се са методолошким постулатом да се историја Партије, СКОЈ-а и других револуционарних организација може објаснити само у склопу општих друштвено-политичких услова свога времена и истовременим обухватањем политичке филозофије ових покрета. То не искључује, међутим, самосталну обраду таквих појава као што су Партија, СКОЈ или њима слични. Тим пре што је Партија у периоду између два рата „релативно самостални организам“. Међутим, оваки се истраживач при том судара са тешкоћама на које су већ указали и писци Прегледа историје СКЈ (Београд, 1963), сусрећући се на непосредан начин са необрађеношћу неких основних питања комунистичког покрета у Југославији и опште историје народа Југославије 1918—1941. Цветковић је премोшћујући ове те тешкоће, једним акрибичним и ретко упорним радом, успео да обухвати и реконструираше оно што се у данашњој фази једино и могло: организационо-политички развитак напредног омладинског покрета. Рад није према то-

ме обухватио укупност односа у радничком покрету, али је обрађен проблем односа КПЈ и СКОЈ-а, нарочито њихових руководстава. На бази изведене реконструкције и степена анализе коју извори допунштају, писац је створио базу за даљи аналитички рад о везама комунистичког покрета са другим политичким покретима и ширим збивањима, идеолошким кретањима посебно проблемима левицарства, авангардизма, индивидуалног терора, фракционашких борби итд.

Цветковић је пришао изучавању комунистичког омладинског покрета у Југославији увиђајући његов значај у најновијој историји радничког покрета. Тај покрет је организациони и идејно-политички центар око којег се окупљала револуционарно расположена омлаћина, чији је утицај у радничком покрету био од великог значења. Посвећен већ више година изучавању тога проблема, аутор је успео да напише једну заокружену, садржајно компактну монографију, да постави и разреши неке основне проблеме, да заснује своје закључке на једном импресијалном факлолошком основу. Нека важна питања студије Цветковић је још на почетку истраживања издвојио, самостално обрадио и накнадно искористио у ткиву своје монографије. Тиме је себи на један рационалан начин отворио пут у низу сложених питања са којима се среће сваки писац на почетку својих замашних истраживања. Претходно су так обрађени: оснивање СКОЈ-а, индивидуални терор младих југословенских комуниста и неки видови солидарности југословенске омлаћине.

Цветковић је у овом раду применио доследан хронолошки метод излагања. Структура рада одражава основну периодизацију развитка напредног омладинског покрета, која се шоклапа и са друштвено-економским развитком Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Прва глава обухвата развој покрета од 1919. до Обзаве од 29. XII 1920. (26—112) друга —

СКОЈ под ударом Обзана и Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави до 1924. (113—207), а трећа — СКОЈ у илегалним условима рада од 1924. до 1928 (208—252).

У приступу питању (9—25) писац је оквирно обухватио појаву омладинских покрета као носилаца националних тежњи буржоаске класе и промену њихове друштвене улоге, када се они од носилаца општедруштвених прогресивних тежњи претварају у носиоце „напредних тежњи младих као дела друштва за чије се прогресивно кретање у целини бори радничка класа“. Ова трансформација праћена је у новим друштвеним условима од 1899. и организационо-политичким окупљањем младих у националним и интернационалним размерама, које тече кроз борбу са опортунистичким схватањима Интернационале. На Штутгартској међународној социјалистичкој омладинској конференцији 1907. формира се Међународни савез социјалистичке омладинске организације (СОЈ). Пре 1914. међутим, секције СОЈ, као самосталне политичке организације, нису постојале у југословенским земљама. Цветковић прати поменуто међународно обједињавање националних организација омладинског покрета у Европи на бази руске литературе (Лебедев, Р. Шилер, Ф. Геминдер, В. Мунценбер) посећујући посебну пажњу овом процесу након Октобарске револуције. Као значајан момент он истиче Конгрес комунистичке омладинске интернационале (КОИ) 20. новембра 1919. у Берлину, којим је обележено стварање централистичке омладинске организације. С обзиром на утицај КОИ на југословенској револуционарној омладинској покрет, Цветковић је њиховим односима посветио ову дужну пажњу. Он рашчлањује везе и утицаје КОИ на СКОЈ, који је био и формиран на начелима програма Интернационале, независно од тога што је тек одлуком I конгреса СКОЈ-а формално пришао овој организацији.

Проблемски гледано, Цветковићу су у центру истраживачке па-

жње били: оснивање СКОЈ-а, односи Партије и СКОЈ-а, извори авангардизма СКОЈ-а, односи КОИ и СКОЈ-а, проблем индивидуалног терора, активност СКОЈ-а, стварање илегалне организације након разбијања револуционарних организација, улога СКОЈ-а у консолидовању комунистичког покрета.

Третирајући питање оснивања СКОЈ-а и његове активности до Обзана писац је пошао од услова у којима је образована револуционарна омладинска организација. Он је детаљно описао нерешена питања омладине у новој држави, како школске тјело и радничке, везујући их за узроке настајања организације. Приказујући режим у војсци он даје и неке конкретне поводе побуне војника маџорског гарнизона (28). Пут до стварања организације подробно је реконструисан преко низа активности омладинских социјалистичких студентских група у Француској, оснивања Клуба студената комуниста на Зајубачком овеучилишту фебруара 1919, активности школске омладине у Сарајеву 1919, делатности студената комуниста на Београдском универзитету. Утврђујући так догађаја до стварања револуционарне организације Цветковић прецизира датуме, наводи учеснике и чланове разних група и одбора, бележи покретање иницијатива, оживљавање атмосфере појединих манифестација.

Процес настајања и организационог конституисања СКОЈ-а нераздвојно је повезан са односом СРПЈ (к) према овој организацији. У опште, односе СРПЈ (к) и СКОЈ-а питање је које због свог значаја великим делом заокупљује аутора и које је врло успешно обрађено у студији, независно од изнених ограничења. Анализа конгресних докумената СРПЈ (к) показује да је омладина у овој акцији за оснивање своје револуционарне класно одређене организације била препуштена сама себи. Иницијатива за стварање организације није потекла од СРПЈ (к), већ од интелектуалне студентске омладине. СРПЈ (к) је још била оптерећена

социјал-демократским схватањима омладинског питања. Стога није ни чудо што и закључак студентата од 18. априла 1919. о стварању комунистичке омладинске групе није наишао на разумевање оснивачког конгреса СРПЈ (к). Цветковић истиче да Конгрес СРПЈ није у целини ни расправљао омладинско питање. Отпор стварању комунистичке омладинске организације давали су центрумаша. Он се конкретније манифестовао када је 10. октобра 1919. у Загребу дошло до оснивачке конференције СКОЈ-а. Центрумаша су се због својих социјал-демократских схватања супроставили и томе да СКОЈ усвоји програм КОИ.

Анализирајући ово питање Цветковић сагледава и другу његову страну. Сем центрумашких схватања у СРПЈ за несређене односе Партије и СКОЈ-а крив је и авангардизам овог последњег. Ова борба је несумњиво штетила јединству комунистичког покрета. Сукоб са центрумашима имао је и своју позитивну страну, јер је помагао потискивању социјал-демократских концепција у Партији, али је, с друге стране, повлачио и јачање авангардистичких тенденција СКОЈ-а. Узроке овог авангардизма Цветковић види у високим идеолошким нивоу чланова СКОЈ-а и представама о непосредној светској пролетерској револуцији. Отуда долази и до супростављања СКОЈ-а разним видovima парламентарне акције, економских мера, политичко-просветне и културно-васпитне борбе. У СКОЈ-у су 1920. постојала схватања да је за покрет боље имати педесет „свесних“ скојеваца него пет хиљада класно организованних али „несвесних“ младих радника (111). Овим авангардистичким схватањима СКОЈ-а допринесли су у великој мери и погледи Комунистичке омладинске интернационале.

Мисао о могућности скоре револуције у Југославији представници СКОЈ-а нису напустили ни на редовном конгресу СКОЈ-а одржаном у Београду од 10. до 14. јуна 1920. За поткрепљење ове чи-

њенице писац узима Манифест I конгреса СКОЈ-а. Сукоби између СКОЈ-а и центрумаша били су заоштрени и пре и после Вуковарског конгреса, али с тенденцијом стишњавања. Цветковић износи податке о резервисаном држању руководилаца СКОЈ-а према политици партијских руководилаца и после Вуковарског конгреса који такође није регулисао питање односа између Партије и СКОЈ-а. Но стишњавање започело у лето 1920 дошло до омасовљења организације и њеног већег ангажовања у изборној кампањи за Уставотворну скупштину. Почетком јула 1920. СКОЈ је већ имао 28 организација са преко 5500 активних чланова, а до краја године овај број ће се удвостручити.

Новим односима ипак значајно доприноси Вуковарски конгрес, јер је на њему у основи усвојен револуционарни програм Партије. Цветковић подвлачи да у тој новој ситуацији нема оправдање захтев СКОЈ-а за апсолутном независношћу од Партије. Историјска улога СКОЈ-а, по њему била је сада да Партији пружи помоћ до максимума. Сређивању односа допринеле су и Тезе Коминтерне од септембра 1920, обавезујући партије да развијају идеје комунистичког омладинског покрета.

Разматрајући (110—112) улогу студентске комунистичке омладине као покретача оснивачке конференције СКОЈ-а, писац истиче да је она оставила печат на читаву активност СКОЈ-а. Она је, по њему, форсирала искључиво политичке акције, није познавала стварни живот и проблеме радничке омладине, није схватала улогу сеоске омладине. Лако је подлегла ултра левој револуционарној фразеологији.

Наде СКОЈ-а да ће Партија повести борбу након Обзнане изјавиле су се. Партија је чак, истиче Цветковић, с позивом на партијску дисциплину гушила сваку иницијативу. Он, међутим, сматра да су узроци распада удружења СКОЈ-а вишеструки. Сем притиска режима и његових репресивних органа, овде се мора уврстити и

ова пасивност Партије. Низ активиста се повлачи из покрета.

Појаве терористичких група и присталица агента заузима видно место у студији. Њихова појава се међутим не може никако посматрати изоловано од разочарања омладине у Партију, њену политику и став. Но при томе Цветковић не игнорише ни утицај анархистичких идеја и још увек живи пример агента чији су носиоци били национално револуционарни омладинци. Подробни описи настајања ових група, њихових акција и реакција режима изнети су у другој глави књиге (121—136).

Разбијена у први мах организација СКОЈ-а се повезује децембра 1921, захваљујући формирању Акционог одбора СКОЈ-а. Подспреку развитку омладинског покрета даје земаљска конференција СКОЈ-а (август 1922, у Љубљани) и одлуке II конгреса КОИ којима се осуђује авангардизам. Но ове авангардистичке теденције, изражене у захтеву да се односи са КПЈ равноправно регулишу, поново су се јавиле 1924. У време фракцијских борби 1925. ове појаве авангардизма су, по Цветковићу значиле још једну опасност за комунистички покрет у Југославији.

Нови услови воде стварању илегалне организације СКОЈ-а. Писац истиче да су у постављању трајнијих основа илегалне организације посебну улогу одиграле II земаљска конференција КПЈ (маја 1923) и II конгрес СКОЈ-а (јуна 1923). Од августа, 1922. до забране у јулу 1924. СКОЈ је деловао преко легалних пододбора СРОЈ-а (Савеза радничке омладине). Упоредо са овом изградњом организације у специфичним условима илегалне СКОЈ се преко свог централног руководства у периоду 1922—1928. залагао за јединство Партије и против фракцијских борби. Али, писац исправно закључује да СКОЈ није могао повести борбу за оздрављење Партије од фракцион-

ских борби које су је разједале, ни по организационој снази ни по политичкој зрелости својих чланова. Он ипак сматра да се СКОЈ на крају овог периода учврстио и средио односе са Партијом на „нормалној основи“, чиме је утврђено његово место у комунистичком покрету и завршен процес његовог организационо политичког сазревања.

Да би дошао до свих општих закључака, које смо ми представили у још сумарнијем виду, Цветковић је морао да обави опроман истраживачки посао. Има овакако у раду места где су чињенице преунагомилане, без већег одбира тако да се чини да затрпавају излагање, али оне ни једног тренутка не изазивају асоцијацију о својој апсолутној сувишности. Можда би се могло поворити о мање или више дескриптивним оделцима (организовање и рад месних удружења СКОЈ-а до I Конгреса СКОЈ-а), али то је ствар субјективне диспозиције а не критичке оцене. Исто то важи за начин навођења интегралних прогласа, апела, резолуција у тексту — уместо њихове апсорпције најбитнијег, с евентуалним објављивањем целих докумената у прилогу књиге. Пред успјешно овладаном реконструкцијом организационо-политичког развоја омладинског револуционарног покрета у овој монографији, сличне примедбе су свакако бледе. Што је најважније, овакве књиге практично скидају с дневног реда честе дискусије о начину истраживачког рада у најновијој историји: путем фактографских реконструкција или уопштених, спекулативних политиколошких разматрања у апсолутну корист презентираног начина. Укуси могу бити разни, али егзактно утврђени подаци су трајна вредност.

Б. Петрановић